

Imańska, Iwona

Raz jeszcze o księgozbiorze Jana Ernesta Seilera, bibliofila z Gdańska z przełomu XVII i XVIII w.

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia 4 (340), 191-202

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Iwona Imańska

Raz jeszcze o księgozbiorze Jana Ernesta Seilera, bibliofila z Gdańska z przełomu XVII i XVIII w.

Księgozbiorowi Jana Ernesta Seilera poświęciłam już jeden artykuł¹. Zwróciłam w nim jednak uwagę przede wszystkim na bibliofilski charakter kolekcji. Sądzę, że zawartość biblioteki Seilera, jej rozmiary warte są przyjrzenia się jej po raz wtóry. Na wstępie kilka słów przypomnienia o właścicielu tego bardzo interesującego zbioru.

O Janie Ernestie Seilerze, prawniku gdańskim z przełomu XVII i XVIII wieku nie zachowało się do naszych czasów zbyt wiele wiadomości. Wiemy, że zatrudniony był w Gdańsku na stanowisku prokuratora². Prawdopodobnie był jednym z trzech oskarżycieli publicznych w Sądzie Wetowym³. W Sądzie Wetowym zasiadało w Gdańsku dwóch instygatorów, z których jeden był z zawodu kupcem, a drugi uczonym prawnikiem⁴. Seiler zmarł około 1709 roku⁵. Nie musiał być w Gdańsku osobą zbyt popularną, gdyż nie zachował się żaden panegiryk jemu poświęcony. Sam też nie tworzył. Żoną Seilera była Maria Helena Beckin, która w 1717 roku wyszła ponownie za mąż za Jana Monetę, znanego polskiego kaznodzieję protestanckiego⁶.

¹ *Biblioteka Jana Ernesta Seilera – gdańskiego prawnika z przełomu XVII i XVIII w.*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Bibliologia II/III, 1998, s. 421–434.

² W. Pniewski, *Język polski w dawnych szkołach gdańskich*, Gdańsk 1938, s. 209.

³ T. Maciejewski, *Prawo sądowe w ustawodawstwie miasta Gdańska w XVIII wieku*, Wrocław 1984, s. 69.

⁴ G. Lengnich, *Jus publicum civitatis Gedanensis*, Danzig 1900, s. 351.

⁵ W sierpniu 1709 r. przeprowadzono licytację księgozbioru Seilera. W Gdańsku utarł się zwyczaj, że licytację przeprowadzano najczęściej kilka miesięcy po śmierci właściciela, ale zdarzało się także, że od chwili śmierci właściciela mogło minąć kilka lat.

⁶ W. Pniewski, op. cit., s. 209.

Jan Ernest Seiler był właścicielem jednej z większych bibliotek prywatnych w Gdańsku na przełomie XVII i XVIII stulecia. Mimo to jego księgozbiór pozostawał do niedawna mało znany. Jedyne dowodem na jego istnienie były wzmianki w bibliografiach rejestrujące drukowany spis tejże biblioteki, opublikowany przy okazji przeprowadzanej licytacji w 1709 roku. Sam katalog uznawany był za zaginiony⁷. Egzemplarz tego unikatowego druku znajduje się w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie⁸. Jest to obszerny, bo liczący aż 494 strony katalog, wydany w formacie ósemki. Osoba spisująca bibliotekę Seilera wykonała swoją pracę dość solidnie. Opisy poszczególnych książek w katalogu na ogół nie odbiegały od ówczesnie przyjętych norm. Każda pozycja zawiera podstawowe elementy opisu katalogowego, niezbędne do jej identyfikacji, a więc: nazwisko i imię, bądź inicjał imion autora, tytuł, miejsce i rok druku. Opis większości dzieł autorów klasycznych opatrzone też nazwiskiem twórców komentarzy i uwag. Tylko sporadycznie brak roku lub miejsca druku. Natomiast z reguły pomijano w opisie nazwę drukarni czy nazwisko typografa. Informowano o nich tylko wtedy, gdy druk był dziełem sławnych i cenionych wówczas oficyn typograficznych. Odnotowywano więc wydawnictwa Manucjuszy, Estiennów i Drukarni Królewskiej z Paryża. Dodatkowo przy wybranych pozycjach podawano informacje odnoszące się do wyposażenia technicznego książki. Zwracano uwagę głównie na zdobnictwo drzeworytowe i ilustracje pochodzące z warsztatu Hansa Holbeina, Jana Teodora de Bry i Merianów. Opis pomijał całkowicie informacje o rodzaju oprawy. Z krótkiego wstępu poprzedzającego spis książek wiemy jednak, że wszystkie dzieła zamieszczone w katalogu były zaopatrzone w oprawy. Wymienione podstawowe elementy opisu posiadało około 90% wszystkich spisanych w katalogu książek. Mniejszą dokładnością wykazywał się autor katalogu jedynie w wypadku drobnych pism, występujących w klockach introligatorskich. Tak dokładne opisy umożliwiają nam identyfikację prawie wszystkich pozycji książkowych zebranych przez Seilera i dokonanie charakterystyki tego niezwykle ciekawego księgozbioru.

Na prawie 500 kartach katalogu aukcyjnego spisana została pokaźna biblioteka Seilera. Książki w katalogu ułożono według formatów. Wewnątrz poszczególnych formatów porządek spisywanych pozycji był raczej przypadkowy, a osoba rejestrująca księgozbiór numerowała kolejne woluminy. Tym sposobem w pierw-

⁷ J. Rudnicka, *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII*, Warszawa 1975, s. 253, pozycja 879; P. Szafran, *Katalog aukcyjny i aukcja biblioteki Fryderyka Fabriciusa w 1727 roku na tle aukcji bibliofilskich w Gdańsku do końca XVIII wieku*, Libri Gedanenses 1, 1968, s. 92.

⁸ *Bibliotheca Seileriana, sive Catalogus librorum, quavis disciplina et lingua insignium, quos magno studio ac sumptu collegit Jo. Ernest. Seilerus, fori Gedanensis practicus per multos annos optime meritis, horum primam partem per auctionem publicam in aedibus possessoris, in platea vulgo Hundegasse nominata sitis a. d. 26 August. 1709. parata pecunia dividet Georgius Mattern, Gedani, Typis Johannis Zachariae Stollii, [1709].* Biblioteka Seminarium Duchownego w Pelplinie, sygn. st. 1691.

szym dziale – in folio – odnotowano 2001 tomów, w „czwórkach” – 1572 tomy, „ósemek” było 2928, a „dwunastek” i „szesnastek” – 1400 woluminów. W sumie księgozbiór gdańskiego prawnika liczył 7901 woluminów, natomiast tytułów było znacznie więcej, gdyż wiele druków posiadało wspólną oprawę. Zawartość większości klocków introligatorskich będących w tej kolekcji została w katalogu wyszczególniona. Dzięki temu możemy stwierdzić, że omawiana kolekcja liczyła nie mniej niż 8990 pozycji. Były to prawie wyłącznie książki drukowane. W zbiorze tym tylko wyjątkowo natrafić można na manuskrypt. Dwa z nich to rękopiśmienne egzemplarze prawa chełmińskiego⁹, w jednym spisane zostało prawo saskie¹⁰. Jest też wilkierz gdański¹¹, przywileje i statuty nadane miastu w czasach Zygmunta Augusta, rękopiśmienna anonimowa kronika Gdańska oraz jedna z wielu pozostawionych przez Kaspra Schütza w rękopisie prac dotyczących Prus, a nosząca tytuł: *Kurtzer und gründlicher Bericht von Erbfällen wie damit im Lande Preussen nach magdeburgischen, sachsischen und culmischen Recht*¹². Ten prawniczo-historyczny zestaw rękopisów uzupełniał jeszcze wolumen z sentencjami greckimi i łacińskimi¹³.

Gros zgromadzonych przez Seilera książek to druki XVII-wieczne (67%). Niecałą 1/3 zbioru stanowiły wydawnictwa z XVI wieku, a 13% pochodziło z początku XVIII stulecia. W tej doborowej kolekcji znalazło się też 47 inkunabułów. Taki chronologiczny skład biblioteki sugerowałby raczej, że na powstanie zbioru największy wpływ miał sam Seiler, budując go sukcesywnie do końca życia.

Bardzo różnorodne było także pochodzenie topograficzne zgromadzonych przez Seilera druków. Największa część biblioteki, bo aż 52%, wydrukowana została w tłocznjach niemieckich, działających głównie w takich miastach, jak Frankfurt nad Menem, Lipsk, Wittenberga, Kolonia, Norymberga i Hamburg. Prawie 15% książek pochodziło z oficyn niderlandzkich. Dominowały wśród nich wytwory drukarni zlokalizowanych w Lejdzie, Amsterdamie i w Antwerpii. Nieco mniej, bo po około 11% zbioru miało adres wydawniczy wskazujący na miasta francuskie i szwajcarskie. W pierwszym wypadku zdecydowanie najwięcej druków wypuściły oficyny paryskie. Sporo książek było również dziełem drukarzy z Lyonu. Spośród miast szwajcarskich natomiast najczęściej powtarzał się na kartach tytułowych adres oficyn działających w Bazylei, a następnie w Genewie i w Zurychu. Na podkreślenie zasługuje w tym wypadku fakt, że przeważająca część książek wydanych w Bazylei to druki z XVI stulecia. Również książki z zuryckim adresem wydawniczym to przede wszystkim wytwory XVI-wiecznych drukarzy. Poza tym w kolekcji Seilera znajdowało się po kilka procent pozycji z oficyn działających

⁹ *Bibliotheca Seileriana*, s. 17, nr 420; s. 49, nr 928.

¹⁰ *Ibidem*, s. 49, nr 921.

¹¹ Rękopis ten został oprawiony razem z prawem chełmińskim. Por. *ibidem*, s. 17, nr 420.

¹² Wymienione rękopisy znajdowały się w jednym woluminie. Por. *ibidem*, s. 85, nr 1540.

¹³ *Ibidem*, s. 53, nr 987.

na terenie Włoch i Anglii. Włoskie miasta reprezentowała głównie Wenecja, przy czym, podobnie jak można było zauważyć już przy analizie książek wydrukowanych w Szwajcarii, druki weneckie wytłoczone zostały przeważnie w XVI stuleciu. Także 3/4 zarejestrowanych w katalogu inkunabułów (w bibliotece było ich w sumie 47) wydanych było właśnie przez drukarnie weneckie. Z książek wydrukowanych w Anglii Seiler miał z kolei prawie wyłącznie londyńskie i oksfordzkie wydawnictwa z XVII wieku oraz kilka z początku następnego stulecia. W księgozbiorze gdańskiego prawnika można było również trafić na druki wytłoczone w polskich oficynach. Stanowiły one jednak tylko niewielką część analizowanej kolekcji, bo zaledwie niecałe 4%. Mimo to reprezentowały one wiele polskich ośrodków wydawniczych. Oczywiście najwięcej spośród nich było książek pochodzących z typografii gdańskich (aż 75% wszystkich książek z polskim adresem wydawniczym). Po kilkanaście pozycji z biblioteki Seilera wydrukowanych zostało w pobliskim Toruniu, w Krakowie i w Oliwie. Seiler miał także kilka wydawnictw pochodzących z oficyny w Elblągu oraz z Warszawy, Poznania, Kalisza i z centrum drukarstwa arińskiego – Rakowa.

Zebranie tak imponującej kolekcji, na którą składały się książki wyprodukowane prawie w całej Europie, nie było w przypadku Seilera rzeczą niemożliwą. Pierwsze książki mógł zacząć kupować już w trakcie studiów. Wprawdzie trudno nam coś bliższego powiedzieć o tym, gdzie się kształcił, biorąc jednak pod uwagę zwyczaje panujące wówczas w Gdańsku można założyć, że odbywał studia na uniwersytetach zagranicznych, prawdopodobnie niemieckich, być może również niderlandzkich lub francuskich¹⁴. Nie wiemy również czy często podróżował, gdy podjął już pracę w Gdańsku. Jednak nawet w wypadku sporadycznych wyjazdów z miasta miał na miejscu dostęp do zagranicznych nowości wydawniczych. Umożliwiali mu to miejscowi bibliopole. W drugiej połowie XVII wieku i na początku XVIII działało w Gdańsku kilku prężnych księgarzy, którzy stale współpracowali z wydawcami i księgarzami zagranicznymi. Byli to: Kasper i Jerzy Försterowie; Aegidius Janssonius a Waesberge oraz Kornelius van Beughem. Bibliopole ci byli również nakładcami. Od czasu do czasu odwiedzali targi książek we Frankfurcie nad Menem i w Lipsku, gdzie wystawiali swoje wydawnictwa. Stamtąd również przywozili nowości do Gdańska. Aegidius Janssonius a Waesberge i Kornelius van Beughem zainicjowali w Gdańsku nowoczesne formy reklamy księgarskiej, publikując co jakiś czas katalogi księgarskie¹⁵. Możemy przy tym sądzić, że Seiler dobrze orientował się w bieżącym europejskim rynku książki. Pomagały mu w tym

¹⁴ M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI–XVIII w.*, Toruń 1988, tabela 4.

¹⁵ Z. Nowak, *Dzieje księgarstwa w dawnym Gdańsku (XV–XVIII wiek)*, [In:] *Księgarstwo gdańskie dawniej i dziś*, Gdańsk 1980 s. 11–15; I. Imańska, *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku*, Toruń 1993, s. 26–29.

liczne katalogi księgarskie, drukowane katalogi bibliotek i bibliografie, które znalazły się w jego księgozbiornie¹⁶.

Seiler miał również możliwość nabycia książek w Gdańsku na aukcjach bibliofilskich. Zwyczaj organizowania licytacji księgozbiornów zapoczątkowany został nad Motławą w 1672 roku, gdy pod młotek licytatora poszła biblioteka pastora Jakuba Zetzke. Do 1709 roku mógł Seiler wziąć udział w co najmniej 35 aukcjach¹⁷. Tą drogą na rynek trafiło wiele ciekawych prywatnych bibliotek, zgromadzonych przez gdańskich kolekcjonerów. O tym, że Seiler był uczestnikiem licytacji bibliofilskich, świadczą posiadane przez niego drukowane katalogi z aukcji organizowanych w Gdańsku. W jego księgozbiornie była także wcale niemała liczba katalogów z licytacji przeprowadzanych w zachodniej Europie. Być może Seiler brał także udział bezpośrednio lub poprzez pośredników w wyprzedazach księgozbiornów w Niemczech, Holandii i we Francji¹⁸.

Bibliografie, drukowane katalogi dużych bibliotek europejskich, katalogi księgarskie i aukcyjne niewątpliwie wydatnie pomagały Seilerowi w skompletowaniu tak pokażnej i ciekawej biblioteki. Tę bogatą kolekcję trudno jest scharakteryzować w kilku zdaniach. Przyjrzyjmy się więc bliżej jej zawartości.

W prawie dziewięcioletnim księgozbiornie Seilera można wyróżnić kilka grup tematycznych. Ich przegląd należy zacząć od działów najliczniej reprezentowanych. W wypadku omawianej biblioteki jest nim piśmiennictwo prawnopolityczne i historyczne. Przede wszystkim zwraca naszą uwagę bardzo ciekawy dobór literatury z zakresu prawa. W obrębie tego działu znajdujemy rozprawy dotyczące prawa cywilnego i procesowego, a także bogaty zbiór statutów, konstytucji i rozporządzeń władz lokalnych. Z zebranego zestawu książek widać, że Seilera interesowało funkcjonowanie prawa w różnych krajach europejskich. Kolekcjonował także prace teoretyczne z zakresu prawa. Uwagę jego zwracały szczególnie rozwiązania prawne zastosowane w sąsiednich krajach niemieckich. Twórczość europejskich teoretyków prawa uzupełniał dziełami miejscowych uczonych. Były wśród nich prace Bartłomieja Keckermanna, cenne rozprawy z zakresu prawa karnego Jana Nixdorffa i z prawa cywilnego Joachima Hoppe. Miał też konstytucje i zarządzenia obowiązujące w różnych krajach europejskich, w tym w Saksonii, a także przywileje i statuty miasta Lubeki, Hamburga oraz Wrocławia. Z tego zakresu w bibliotece Seilera znajdował się też bogaty zbiór polskich wydawnictw statutów i konstytucji sejmowych. Prócz opracowań Jana Herburta (*Statuta Regni Poloniae*, Zamość 1597), Jakuba Przyłuskiego (*Leges seu statuta ac privilegia*

¹⁶ I. Imańska, *Biblioteka*, s. 425–427, 428–429.

¹⁷ P. Szafran rejestruje 33 aukcje książek w Gdańsku od 1672 do 1709 r. Por. P. Szafran, *Katalog aukcyjny*, s. 56, 74–98. H. D. Gebauer podaje informacje o jeszcze dwu: o licytacji księgozbiornu Jana Heweliusza w 1687 r. i Michaela Straußa, pastora przy kościele NMP w Gdańsku w 1689 r. Por. H. D. Gebauer, *Bücherauktionen in Deutschland im 17. Jahrhundert*, Bonn 1981, s. 150–151, 160.

¹⁸ I. Imańska, *Biblioteka*, s. 427–428.

Regni Poloniae, Kraków 1553), Pawła Szczerbica (*Promptuatum statutorum*, Braniewo 1615), Teodora Zawadzkiego (*Processus judiciarius Regni Poloniae*, Kraków 1619) i Mikołaja Chwałkowskiego *Jus publicum Regni Poloniae* (Królewiec 1676) natrafiamy na szereg pojedynczych konstytucji. Obok tego znajdujemy wiele zbiorów pruskich ustaw prawnych i bogatą kolekcję zarządzeń miejscowej rady miejskiej. Tak liczna i różnorodna reprezentacja ksiązek prawniczych w bibliotece Seilera wiązała się niewątpliwie z jego pracą zawodową.

Z dzieł historycznych i historyczno-geograficznych w bibliotece Seilera znalazły się prace słynnych dziejopisarzy włoskich, francuskich i niemieckich. Gdański prawnik wszedł w posiadanie historii świata pióra tak znanych autorów, jak chociażby Paolo Giovio, Jacques August de Thou, Sebastian Franck, Sebastian Münster, Jan Micraelius i Jan Becmann. Nie brakło w tym zestawie także napisanego przez Pawła Piaseckiego dzieła *Cronica gestorum in Europa singularium*. Seiler dysponował dwiema edycjami tych dziejów Europy: wydaniem krakowskim z 1645 roku i wznowieniem dokonany trzy lata później w Gdańsku sumpstem znanego księgarza i nakładcy Jerzego Förstera. W jego bibliotece znajdowały się też historie poszczególnych krajów europejskich. Uzupełniały je tzw. małe republiki, seria historyczno-podróżnicza składająca się z 35 tomików wydana przez Elzewirów. Dzieje Rzeczypospolitej mógł poznać Seiler z kilku najważniejszych kronik i historii Polski: z pierwszej edycji pracy Marcina Kromera *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* z bazylejskiej oficyny Oporyna z 1555 roku i z jej przeróbki pióra Jana Herburta, którą posiadał w pierwszym na ziemiach Rzeczypospolitej wydaniu gdańskim z 1608 roku oraz z pierwodruku *Historii Polski* Jana Długosza (Dobromil 1615). Miał również wznowienie roczników Stanisława Orzechowskiego, dokonane w 1643 roku przez wspomnianego Förstera i opis Polski autorstwa Szymona Starowolskiego w dziele noszącym tytuł *Polonia nunc de-nuo recognita et aucta Accerunt Tabulae Geographicae*, tak samo wydanym nakładem Förstera w 1652 roku, a do tego kilka prac popularnego na Pomorzu Joachima Pastoriusa. Poza tym posiadał opracowania dotyczące niektórych władców polskich i publikacje omawiające różne zagadnienia z historii Polski. Można tu wymienić Ewerharda Wassenberga *Florus Germanicus* (Gdańsk 1642), Reinholda Heidensteina *De bello moscovitico* (Bazylea 1588) i Andrzeja Maksymiliana Fredry rozważania o obowiązkach władców *Scriptorum seu togae et belli notationum fragmenta* (Gdańsk 1660). Z zawartości biblioteki Seilera wynika, że był on także obeznany z historią Prus i Gdańska. W skład jego księgozbioru weszły: słynne dzieło pierwszego kronikarza pruskiego Piotra Duisburga *Chronicon Prussiae*, wydane w 1679 roku z rękopisu przez profesora Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego Krzysztofa Hartknocha w Królewcu oraz kilka prac pióra wspomnianego właśnie Hartknocha, w tym *Alt und Neues Preussen* (Frankfurt i Lipsk 1684) i *Preussische Kirchen – Historia* (Gdańsk 1686). Dzieje Gdańska znane mu były m.in. z opracowania *Der Stadt Danzig historische Beschreibung* dokonanego przez Reinholda Curickego (Amsterdam 1687). W księgozbiórze gdańskiego prawnika znalazły również swoje odbicie najnowsze wydarzenia w Polsce i w Gdańsku.

Tak więc trafiały do zbioru publikacje polityczne związane z wyborem kolejnych władców w rodzaju wydanego w Kolonii w 1697 roku pismka odnoszącego się do elekcji z tegoż roku *Das noch bey zweiffelhafften Wahl eins Königes gantz verwirrte Pohlen*. Do tej grupy literatury należy jeszcze zaliczyć wyróżniający się staranną oprawą graficzną panegiryk Jakuba Martini opisujący uroczysty wjazd do Gdańska królowej Marii Ludwiki Gonzagi z 1646 roku i wydany w 1698 roku anonimowy utwór witający w murach Gdańska króla Augusta II.

Jak we wszystkich bibliotekach z tego okresu, również w kolekcji Seilera poważny dział stanowiła literatura teologiczna. Seiler skompletował kilkadziesiąt wydań Biblii: w różnych językach, w tym także w tłumaczeniu Marcina Lutra; w całości bądź poszczególne księgi, poczynając od XV-wiecznej sześciotomowej edycji z oficyny J. Frobeny w Bazylei. Nie zabrakło również komentarzy do niej. W dziale tym znalazły się jeszcze pisma Ojców Kościoła oraz różnorodne piśmiennictwo teologiczne. Spotykamy tu wielu wybitnych pisarzy, reprezentujących różne wyznania chrześcijańskie. Szczególnie zwraca uwagę duża liczba XVI-wiecznych pism polemicznych takich autorów, jak M. Luter, J. Kalwin, A. Osiannder i J. Melanchton. Seiler posiadał także dzieła z zakresu teologii ascetyczno-moralnej, a obok tego książki z historii Kościoła. Dział ten uzupełniały liczne zbiory kazań pisanych na różne okazje oraz pokaźny zestaw katechizmów. Gdański prawnik kolekcjonował przede wszystkim katechizmy protestanckie. Miał na przykład kilka egzemplarzy pochodzących z różnych edycji *Małego katechizmu* Lutra.

Wśród książek z tego zakresu była także spora liczba poloników. Seiler nie posiadał wprawdzie żadnej edycji Biblii w języku polskim lub choćby wydrukowanej w jednej z polskich tłoczni, miał za to wiele innych interesujących poloników o treści religijnej. W kolekcji gdańskiego prawnika znalazła się między innymi książka *Theses Theologicae de affectionibus Dei* (Toruń 1643) pióra Jan Turnowskiego, teologa związanego z Toruniem, zwolennika braci czeskich i kontrowersyjne dzieła braci polskich. Były tam trzy prace Fausta Socyna (*Explicatio variorum Sacrae Scripturae locorum*, 1618; *Praelectiones theologicae*, 1627 i *Ad A. Dudithium epistolae*, 1635) tłoczone w oficynie Sebastiana Sternackiego w Rakowie. W tej samej drukarni wydana została w 1636 roku publikacja Jana Crelliusa *Commentarii in Evangelium Mathei et epistolam Pauli ad Romanos inchoati*. Jednocześnie Seiler miał kilka prac skierowanych przeciwko arianizmowi. Należy tu zwrócić uwagę na polemiki autorstwa miejscowych oponentów. Powstały one w pierwszej połowie XVII wieku. Wówczas to w Gdańsku działało kilku teologów sprzeciwiających się wszelkiemu kompromisowi wyznaniowemu. Polemizowali głównie z kalwinami i arianami, przede wszystkim z poglądami Socyna i Crella. Kampanię przeciw pismom wydawanym w Rakowie prowadzili m.in. Abraham Calovius, Jan Botsaccus i Idzi Strauch. Wszyscy związani byli z gimnazjum gdańskim. Calovius i Strauch pełnili również funkcję rektora. Ton ich utworów był często dość ostry. O bezkompromisowości poglądów Caloviusa świadczyć może fakt, że od 1676 roku w niektórych krajach niemieckich zakazano drukować jego

książki¹⁹. Z powstałej wówczas literatury polemicznej obecnej w zbiorach Seilera można wymienić chociażby dwie repliki autorstwa Caloviusa: *Anti-Stegmannus* (1638) i *Anti-Crellius* (1642). Dzieje reformacji w Polsce mógł Seiler poznać dzięki dziełu Stanisława Lubienieckiego *Historia reformationis Polonicae*, wydanemu w 1685 roku w amsterdamskiej oficynie Jana Acioniusa. Prócz prac wymienionych teologów w omawianej bibliotece licznie reprezentowana była także twórczość innych miejscowych duchownych. Poczesne miejsce miał wśród nich Samuel Schelwig (1643–1715), rektor Gimnazjum Akademickiego, obrońca ortodoksyjnego luteranizmu i przeciwnik petyzmu. Schelwig był profesorem filozofii, a także kaznodzieją u św. Katarzyny i pastorem w kościele św. Trójcy. Pozostawił po sobie sporą spuściznę. Z jego obfitego dorobku teologiczno-filologicznego w bibliotece Seilera były m.in.: *Catechismus Reinigung* (Gdańsk 1684), *Idea Logicae* (Toruń 1673) i *Idea Methaphisicae* (Wittenberga 1670). Wydaje się, że dużym zainteresowaniem Seilera cieszyły się także kazania miejscowych duchownych. Spośród wielu zbiorów kazań pastorów gdańskich na uwagę zasługuje tego rodzaju twórczość wspomnianego wyżej Idziego Straucha, który swoje nieprzejednane poglądy przekazywał również w kazaniach²⁰, i Stefana Woltersa, pastora przy kościele św. Piotra i Pawła. Natomiast pisarze katolicycy reprezentowani byli w omawianym księgozborze przede wszystkim przez wytwory oficyny cysterskiej działającej w pobliskiej Oliwie. Służyła ona głównie miejscowym katolikom i jezuitom osiadłym w Starych Szkotach. Z tłoczni tej wychodziły prawie wyłącznie dzieła teologiczne i polemiczne. Z druków polemicznych w posiadaniu Seilera znalazło się m.in. wymierzone przeciw protestantom dziełko rektora ze Starych Szkotów Jana Franciszka Hackiego *Scrutinium veritatis fidei* (1682). Podobną wymowę miała praca Wojciecha Gabriela Sławosza *Vox Catelli Pastoritii Penes Ovile Christi seu Controversia* (1679). Oba teksty wywołały liczne repliki wśród protestantów²¹. Seiler miał także pierwszy druk wytłoczony w Oliwie w 1673 roku, to jest *Fascinus a Luthero, Zwinglio, Calvino... iniectus* pióra Jana Kwiatkiewicza. Do jego biblioteki trafiły również drukowane w Oliwie dzieła jezuitów: znanego arystotelika Wojciecha Tylkowskiego i Andrzeja Drewsa. Z kolei praca innego jezuitę, Tomasza Młodzianowskiego *Praelectiones theologicae* (1667) wydrukowana została w gdańskiej oficynie kierowanej przez katolika Szymona Reinigera II.

W rezultacie w zgromadzonym przez Seilera piśmiennictwie teologicznym dominowała literatura protestancka. Widzimy jednak, że w bibliotece znalazło się także miejsce na inne wyznania i polemikę teologiczną. Tak różnorodny zestaw literatury religijnej może świadczyć o otwarciu gdańskiego prawnika na różne kierunki religijne.

¹⁹ L. Mokrzecki, *Calovius Abraham*, [In:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, Gdańsk 1992, s. 190–191.

²⁰ E. Cieślak, *Strauch Idzi*, [In:] *ibidem*, t. 4, Gdańsk 1997, s. 281–282.

²¹ *Drukarze dawnej Polski*, t. 4, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, Wrocław 1962, s. 67.

Analizując zawartość omawianej biblioteki, możemy stwierdzić, że dużym zainteresowaniem darzył Seiler także pisarzy renesansowych. W jego posiadaniu znalazło się wiele dzieł Erazma z Rotterdamu, w tym słynne *Adagia*, stanowiące bardzo poczytny zbiór przysłów i aforyzmów. Miał też tak kontrowersyjnych pisarzy, jak Niccolo Machiavelli czy Jean Bodin. Machiavelli znany był Seilerowi przede wszystkim jako historyk, gdyż gdański prawnik nie posiadał jego najgłośniejszego dzieła, słynnego *Księcia*. Miał natomiast *Historie florenckie* w edycji haskiej z 1658 roku. Z kolei *De republica libri sex* Bodina wystąpiła w omawianej bibliotece w przekładzie niemieckim z 1592 roku i w wersji łacińskiej wydanej we Frankfurcie nad Menem w 1609 roku. Przy okazji należy wspomnieć, że Seiler posiadał także krytykowaną przez Bodina pracę polskiego pisarza politycznego z XVI wieku Andrzeja Frycza Modrzewskiego *De Republica emendanda* (Bazylea 1559)²². Nie brakło również publikacji Justiusa Lipsiusa z najbardziej znaną *Polityką* (Lejda 1634) i Hugona Grotiusa z popularnym dziełem *De jure belli ac pacis*. Książkę tę posiadał Seiler w kilku edycjach. Miał zatem wydanie amsterdamskie z 1647, edycje z Jenu z 1680 i frankfurcką z 1696 roku. Liczne zagraniczne wznowienia dzieł Lipsiusa i Grotiusa uzupełniały w jego kolekcji wydania gdańskie. W wypadku Lipsiusa były to: niemiecka wersja pracy *O stałości* (*Von der Bestendigkeit*), opublikowana w 1599 roku w drukarni Jakuba Rhode i *Epistolica et Oratoria*, wydane w 1652 roku z inicjatywy Jana Mochingera. Natomiast z dzieł Grotiusa do biblioteki Seilera trafiło wydrukowane przez Dawida Fryderyka Rheite w 1670 roku *Epistolae ad Israelem Jaski*. Z XVII-wiecznych myślicieli zwracają naszą uwagę szczególnie prace bardzo cenionego w Polsce czeskiego filozofa, polihistora i pedagoga Jana Amosa Komeńskiego i Samuela Pufendorfa. Twórczość tego niemieckiego historyka, prawnika i filozofa, zwolennika prawa natury cieszyła się na przełomie XVII i XVIII w. dużą popularnością w Prusach Królewskich. Nic więc dziwnego, że w księgozbiornie Seilera znalazło się przeszło dzieśnięć jego prac. Były wśród nich: *Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reiche und Staaten in Europa* (Frankfurt 1683) i *Von der Natur und Eigenschaft der christlichen Religion* (Lipsk 1688), a także *De jure naturae et gentium* (Londyn 1672), *De Rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni* (Berlin 1695) i *De rebus a Carolo Gustavo Sueciae rege gestis* (Norymberga 1669). Znał też Seiler innego współczesnego myśliciela niemieckiego, zaliczanego do grona prekursorów oświecenia, Christiana Thomasiusa. Z jego bogatej twórczości znana była Seilerowi m.in. praca *Einleitung zur Sittenlehre* (Halle 1686).

W kolekcji Seilera znajdujemy właściwie publikacje z prawie wszystkich dziedzin wiedzy. Mamy zatem jeszcze po kilkanaście dzieł matematycznych, fizycznych i biologicznych. Seiler miał sporo kompendiów i poradników medycznych.

²² W. Voisé, *Początki nowożytnych nauk społecznych (Epoka renesansu, jej narodziny i schyłek)*, Warszawa 1962, s. 277.

Piśmiennictwo z zakresu geografii uzupełniały liczne modne wówczas opisy podróży po obcych, często egzotycznych krajach. Nieco słabiej prezentowała się w tym księgozbiornie literatura piękna, choć i w tym wypadku natrafiamy na pojedyncze tomiki utworów wybitnych twórców europejskich od Dantego i Petrarci począwszy poprzez twórczość Johna Barclaya. Seilerowi znana była zarówno jego *Argeida*, romans alegoryczno-historyczny, który miał zresztą w kilku edycjach, jak i romans satyryczno-polityczny *Euphormionis Satyricon*. Na uwagę zasługuje jeszcze tragi-komedia pasterska napisana przez XVI-wiecznego poetę włoskiego Jana Chrzyciela Guariniego *Pastor Fido*, która do omawianej kolekcji trafiła w wersji niemieckiej. Dział ten uzupełniają zbiory wierszy różnych autorów i utwory bardzo popularnego w Gdańsku kłasyka niemieckiej poezji Marcina Opitza. Prócz zagranicznych wydań tego poety w bibliotece była również edycja miejscowa z 1641 roku.

Trzeba jeszcze wspomnieć o jednej grupie książek, obficie reprezentowanej zresztą w omawianej bibliotece, a mianowicie o literaturze szkolnej. Do książek szkolnych należy tu zaliczyć przede wszystkim słowniki, gramatyki i podręczniki do nauki różnych języków klasycznych i nowożytnych oraz podręczniki retoryki i dialektyki. Seiler posiadał imponujący zestaw gramatyk i słowników wielojęzycznych. W zakres jego zainteresowania wchodziła m.in. gramatyka języka tureckiego i arabskiego oraz podstawy języka perskiego. Jego bogata kolekcja słowników daje nam podstawy do stwierdzenia, że prócz znajomości takich języków klasycznych, jak greka, łacina i być może hebrajski, Seiler był w stanie, chociażby za pomocą posiadanych słowników, zapoznać się z tekstem pisany po francusku, angielsku, włosku, a nawet po flamandzku. Nie zabrakło w tym zestawie także gramatyk i słowników języka polskiego. Niektóre z nich wytłoczone zostały w oficynach gdańskich. W mieście tym zapotrzebowanie na podręczniki do nauki języka polskiego było spore. Języka polskiego uczono w szkołach, używano w kontaktach handlowych i towarzyskich. Stąd gdańscy drukarze chętnie podejmowali się produkcji tych książek. Według obliczeń W. Pniewskiego, w okresie od XVI do XVIII wieku na 149 wydań podręczników języka polskiego używanych na terenie Gdańska aż 90 wytłoczyli miejscowi drukarze²³. Z tego repertuaru kilka trafiło do księgozbiornu Seilera. Były wśród nich dwie gramatyki, jedna zatytułowana *Grammatica seu Institutio Polonicae linguae*, opracowana przez pochodzącego z Lotaryngii Franciszka Mesgniena, a wydana w 1649 roku sumptem Jerzego Förstera. Druga, pióra Jana Karola Woyny, pisana była głównie z myślą o cudzoziemcach²⁴. W posługiwaniu się językiem polskim pomocne były także słowniki. Nie brakło oczywiście w kolekcji gdańskiego prawnika znakomitego słownika Grzegorza Knapskiego *Thesaurus Polono-Latino-Graecus...* Seiler był w posiadaniu dwóch późniejszych wydań słownika, a mianowicie z 1643 i z 1693 roku. Korzystał także

²³ W. Pniewski, op. cit., s. 60.

²⁴ J. K. Woyna, *Compendiosa Linguae Polonicae Institutio in gratiam exterorum qui recte et facile Linguam Polonicam addiscere cupiunt...*, Gdańsk 1690.

z czterojęzycznego słownika łacińsko-niemiecko-polsko-greckiego, który opracował Baltazar Andreae Fontanus, dodając do popularnego w Gdańsku trójjęzycznego słownika Mikołaja Volckmara odpowiednik grecki. Na tę rozszerzoną wersję słownika było duże zapotrzebowanie, skoro w ciągu trzydziestu lat wznawiano ją siedmiokrotnie. Seiler posiadał edycję z 1624 roku oraz *Nomenclator*, czyli słownik imion własnych, stanowiący coś w rodzaju uzupełnienia dotychczasowych publikacji²⁵. Volckmar, Niemiec z pochodzenia, lektor języka polskiego w Gdańskim Gimnazjum Akademickim, opracował kilka książek pomocnych w poznawaniu języka polskiego. Jego autorstwa były także tzw. rozmówki, stanowiące dopełnienie książek do nauki języka polskiego. W Gdańsku w użyciu były wznawiane od 1594 roku wielokrotnie *Dialogi łacińsko-niemiecko-polskie*. Seiler w tym przypadku korzystał z edycji z 1649 roku. Prócz książek do nauki języka polskiego w tym księgozbiornie były też podręczniki do nauki języków klasycznych drukowane w miejscowych tłoczniach. W jego zbiorach znalazły się przede wszystkim popularne i najczęściej wykorzystywane w szkołach Prus Królewskich podręczniki do nauki gramatyki łacińskiej: Jana Rheniusa i Donata-Rheniusa oraz wprowadzone w pierwszej połowie XVII wieku nowe rodzaje podręczników mające znacznie ułatwić nauczanie łaciny, opracowane przez J. A. Komeńskiego. *Janua linguarum reserata* szybko rozpowszechniona została w całej Europie. Równie szybko, bo w dwa lata po pierwszym wydaniu, Andrzej Węgierski dokonał przekładu na język polski, a książkę wydał w Gdańsku Andrzej Hünefeld. I właśnie egzemplarz z tej edycji wraz z pewnego rodzaju uzupełnieniem noszącym tytuł *Vestibulum Latino-Germanico-Polonicum*, przetłumaczonym również przez Węgierskiego, trafił do kolekcji Seilera²⁶. Natomiast z podręczników retoryki, prócz książek używanych do nauki tego przedmiotu w miejscowym gimnazjum, katalog tej biblioteki notuje jeszcze podręcznik wykorzystywany w polskich szkołach jezuickich w opracowaniu J. Kwiatkiewicza *Phenix rhetorum* (Kraków 1672) wraz ze zbiorem mów okolicznościowych *Svada civilis* (Kalisz 1672) wybranych przez tegoż autora.

Częściowo z czasów nauki szkolnej bądź studiów uniwersyteckich pochodzą także liczne opracowania filozofów antycznych i innych pisarzy starożytnych. W bibliotece Seilera nie brakowało dzieł prawie wszystkich wybitniejszych pisarzy greckich i rzymskich. Wiele z tych książek to prawdziwe rarytasy wydawnicze. Niektóre pochodziły jeszcze z XV stulecia, inne wytłoczone zostały w XVI-wiecznych najsłynniejszych oficynach europejskich²⁷.

Tak w ogromnym skrócie przedstawiała się jedna z największych bibliotek gdańskich z przełomu XVII i XVIII w. Przy jej charakterystyce zwracano przede

²⁵ A. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, *Polskie piśmiennictwo w gdańskich oficynach drukarskich (XVI–XVIII w.)*. (Wybrane zagadnienia), [In:] *Pomorze nowożytne*, pod red. G. Łabudy i S. Hoszowskiego, Warszawa 1959, s. 142.

²⁶ Ibidem, s. 145.

²⁷ Na ten temat zob. I. Imańska, *Biblioteka*, s. 430–431.

wszystkim uwagę na tematyczny skład księgozbioru i na obecność w nim piśmiennictwa bardziej nowoczesnego, świadczącego o zainteresowaniu właściciela tej kolekcji książkowej nowymi prądami umysłowymi. Być może zawartość biblioteki rzuciła nieco światła na tę mało dotąd znaną postać.

Z poprzedniego artykułu wiemy już, że w omawianej bibliotece występowało piśmiennictwa z zakresu bibliologii, wcale nie mała liczba inkunabułów i wytworów z renomowanych XVI i XVII-wiecznych tłoczni europejskich. Obecność tego rodzaju druków wskazywałaby na zainteresowania bibliofilskie Seilera. Po dokonaniu powyższego przeglądu możemy jeszcze stwierdzić, że księgozbiór ten to typowa kolekcja naukowa, charakterystyczna dla dużych bibliotek kompletowanych na przełomie XVII i XVIII wieku. Zawiera ona zestaw najważniejszych publikacji od czasów Renesansu po początek XVIII stulecia. Znajdujemy w niej książki z różnych dziedzin wiedzy: od podstawowych pozycji o charakterze podręcznym po liczne wydania Biblii i literaturę religijną, słowniki, opisy podróży, bogato reprezentowane piśmiennictwo klasyczne, współczesną filozofię i dzieła z szeroko pojętego przyrodoznawstwa z drugiej połowy XVII stulecia. Nad tym podstawowym zestawem książek zdecydowanie górowały dwa działy – prawo i historia. Były to działy, których obecność należy niewątpliwie łączyć z pracą zawodową właściciela biblioteki. W księgozbiórze Seilera nie zabrakło także poloników, reprezentowanych przede wszystkim przez literaturę prawnohistoryczną i twórczość miejscowych uczonych i pisarzy. W sumie biblioteka ta nie odbiegała zawartością od innych znanych nam gdańskich zbiorów książek z tego okresu. Różniła się jedynie skromną liczbą manuskryptów i całkowitym brakiem czasopism, choć ten nowy typ wydawnictw znany był innym gdańskim kolekcjonerom z tego okresu²⁸. Był to więc typowy księgozbiór barokowego erudyty, który nie stronił od nowinek wydawniczych. Taki zestaw książek świadczy o dużej wiedzy właściciela, o poważnym podejściu do wykonywanego zawodu i o otwarciu na nowe prądy naukowe.

²⁸ Duże biblioteki gdańskie z tego okresu omówiła K. Podlaszewska, *Księgozbiory mieszczan gdańskich w XVIII w.*, *Zapiski Historyczne* 35, 1970, z. 1, s. 51–63.